

Tetjana Maljarčuk (Ukrajina)

Ukrajinská spisovatelka, esejistka a publicistka, narozena 1983 v Ivano-Frankivsku, žije ve Vídni. Její román *Zabutťa* (Zapomnění) se v roce 2016 stal Knihou roku BBC. Za svoji práci obdržela řadu dalších ocenění po celém světě. „Psaní mi přináší takovou slast... Když se to klube, když se daří, když si to vychutnáváš, i když se nevyspíš, trápíš se. Psát za sebou několik dní, pak to všechno spálit chlastem, je to jak droga, víc než droga,“ prozradila na sebe.

úryvky z románu *Zapomnění* přeložila Linda Heinigová

2016 – V lůně plejtváka obrovského

Nejtěžší je vysvětlit, a sobě samé taky, proč najednou on? Odkud se vzal můj příběh o něm? Kdo jsme jeden druhému? Odpověď – nikdo.

Nikdy jsme se nesetkali (naše setkání nebylo fyzicky možné), nejsme příbuzní, nejsme krajané, dokonce nejsme stejné národnosti. On je Polák a já jsem Ukrajinka. On je mudrc, filozof politiky, básník dějin a já jsem člověk bez zvláštní profese, manipulátor se slovy a myšlenkami. Můžu psát, můžu mlčet. Jsme natolik rozdílní a jeden druhému natolik cizí, že by nás žádný příběh nemohl sloučit v jeden celek, nebýt mojí neskutečné paličatosti. Našla jsem tři body průniku našich životů – dva prostorové a jeden časový. To je všechno, víc toho prostě není. Takže zaprvé, on strávil několik dnů v mém rodném městě. Zrovna skončila válka. On byl vyslancem Ukrajinského státu a měl u nás důležitou schůzi. A já jsem zase pobyla několik hodin v jeho rodné vesnici. Jela jsem tam schválně. Vesnický muž se staromódním knírkem, jmenoval se Petro, který nyní dohlíží na jeho rodinný majetek, mi všechno ochotně ukázal, ale zeptal se: „A co vás s ním pojí? Proč se o něj zajímáte? Na obyčejného návštěvníka muzea máte velký přehled.“

Odpověděla jsem, že mě to zajímá jen tak, těžko vysvětlovat. Petro kývnul hlavou, jako že chápe. Svou mozolnatou dlaní mi potřásl rukou. Nepřiznala jsem, že je ještě jedna věc, co nás spojuje. Zvláštní náhoda, které jsem si všimla teprve nedávno, a kterou si opatruji jako poslední ospravedlnění své posedlosti. Jednou se naše životy propletly i v čase – narodili jsme se v ten samý den, 17. dubna. On jenom o sto let dřív.

Ted' hodně přemýšlím o čase a všem říkám, že jenom s časem jej můžete pochopit. Čím dále v čase, tím je patrnější. Čím déle žiješ, tím je ho víc. A všechen ostatní čas, ten, ve kterém jsem nežila, ale o kterém vím, že byl, obrůstá zrnko toho mého vlastního času. Čas se překrývá a pění. Proto se zdá, jako bych prožila nekonečně mnoho a už brzy má přijít konec.

[...]

A tak, v jednu takovou chvíli, když jsem trpěla hlubokou marností, začala jsem najednou přemýšlet o čase jako o něčem, co spojuje nekonečný růženec nesmyslných událostí, a taky o tom, že smysl těch událostí je jenom v jejich sledu. A že ne Bůh, ne láska, ne krása, ne velikost mysli určují ten svět, ale jenom čas, jeho plynutí a záblesk lidského života v něm. Lidský život je jeho stravou. Čas pohlcuje po milionech tunách všechno živé, jako plejtvák obrovský mikroskopický plankton, semele a sežvýká do jednoduté masy tak, že jeden život beze stopy mizí, aby dal šanci jinému, dalšímu v pořadí. Co mě ale trápilo nejvíce, nebyl zánik, ale to, že zmizíme beze stopy. Pomyslela jsem si, že sama už jsem jednou nohou tam, v úplném zapomnění. Proces mého nevyhnutelného zániku začal v minutě, kdy jsem se narodila. A čím déle žiju, tím více mizím. Mizí moje pocity a emoce, moje bolest a moje radost, mizí místa, která jsem viděla a lidé, se kterými jsem se setkávala. Mizí moje vzpomínky, moje myšlenky. Mizí můj pohled na svět. Mizí moje tělo, každým dnem stále více. Můj svět i ten okolo mě beze stopy mizí a já nic nemůžu udělat, abych jej zachránila. Pustila jsem se tedy do čtení velkého množství starých novin. Na zaprášených listech deníků je nejvíce cítit křehkost všeho živého před všemohoucností času. Tady bylo ještě všechno důležité. V titulcích se to hemžilo sny a strachy celých národů, probíhaly diskuze, množily se aféry, publikovaly se odmítnutí; lékárny, knihkupectví a cestovní kanceláře umísťovaly své reklamy. Někdo sbíral příspěvky na válkou zmrzačené krajany. Někdo oznamoval literární večer. Na poslední stránce byly vždy průměrné básničky s vlasteneckou tematikou, pro duši, až najednou páni! – bublající čas přítomnosti se stal minulostí, čelisti plejtváka obrovského se už rozevírají a on začíná sát, redaktor se smutkem oznamuje, že kvůli nedostatku financí noviny pozastavují svou činnost, „ale ne napořád!“. A žádné další číslo. Konec. Čas vyhrál. Plejtvák obrovský odplul dál. Tak tomu bylo s prvními ukrajinskými novinami Dilo, které vycházely ve Lvově od roku 1880 do roku 1939. Rok 1939 se stal rokem konce mnohaleté historie tohoto města, vstup Rudé armády zahájil jeho novou – sovětskou – epochu, jejíž zvláštní vášní bylo zabíjení minulého a zákaz vzpomínání.

Tak tomu bylo s druhými velkými ukrajinskými novinami Rada, které v Kyjevě vycházely každý den v letech 1906–1914. Vydavatel Jevhen Čykalenko musel vynakládat nemalé částky z vlastní kapsy, aby mohly noviny vycházet, protože si je nikdo nepředplácel.

První světová válka tento problém vyřešila radikálním způsobem a Jevhen Čykalenko si s úlevou oddychnul, protože jemu samotnému by ukončit noviny nedovolilo svědomí. Říkal, že noviny jsou jako prapor – dokud vlají, Ukrajina ještě

existuje.

Úplně jiný je ale osud novin Svoboda, které začala vydávat ukrajinská komunita v New Yorku už v roce 1893 a vydává je dodnes. Tyto noviny se staly mými oblíbenými ne proto, že by byly nejlepší, ale proto, že všechno viděly a nic nezapomněly. Sto dvacet let bez přestávky. Šest lidských pokolení, spojených jedním časovým sledem. Vražda Františka Ferdinanda v Sarajevu a pád Sovětského svazu, požár v Husjatyně v roce 1893 a bolechovský řezník Anton, který v roce 1934 uťal své vlastní matce sekou hlavu. Nebo například 20. června 1931 – v Chicagu zatkli gangstera Al Caponeho. Na okamžik jsem o té zprávě přemýšlela a snažila jsem si představit, co se dělo v tom samém roce v jiné části světa, například na vesnicích mých předků. Ale na mysl mi přicházelo pouze to, že tamní ženy nenosily spodní prádlo, jelikož ho prostě neměly. Když měly své dny, musely sedět doma, aby nikdo neviděl, jak po jejich lýtkách stéká rituální krev.

Až později moji pozornost upoutaly nadpisy na titulní stránce, které svědomitý čtenář neměl právo zaměnit za zatčení chicagského gangstera. Všeho všudy tři slova, nalitá černou tiskařskou barvou. Bylo nemožné je přehlédnout. Po zádech mi přeběhl mráz. Pročítala jsem si titulky znovu a znovu, dokud mě neopustily všechny pocity. Znovu a znovu: *Zesnul Vjačeslav Lypynskij*

Tenkrát jsem nevěděla, kdo to je a proč zemřel. Ale pro někoho měla smrt toho člověka hluboký význam, když o ní ve Svobodě psali na první straně, namísto osudu Al Caponeho a jeho newyorského kolegy Artura Schulze, kterého nedávno taky zavřeli do basy. Stejně tak nepřevážila nad důležitostí oznámení o smrti ani zpráva, že ruského spisovatele Maxima Gorkého přijali do řad komunistické strany, ani zpráva o sebevraždě manželky rabína ve Vilně, jejíž příčinou bylo podle všeho nervové zhroucení. V tomto čísle Svobody nebylo nic důležitějšího než smrt Vjačeslava Lypynského.

[...]

Pod černým řádkem jsem si přečetla nekrolog. Významný historik a politik. Nařídil, aby mu po smrti probodli srdce, protože se bál, že ho pohřbí zaživa. Probodnutí srdce provedli v rakouském sanatoriu Wienerwald, v tom samém, kde se o několik let dříve neúspěšně léčil téměř neznámý Franz Kafka. Svědky procedury byli mladá Lypynského dcera Eva a jeho bratr Stanislav.

Ve tu samou dobu, 31. června, oslavil páté narozeniny můj dědeček. Jeho matka, která neměla koně, se sama zapřahala do pluhu, aby zorala hektar země a místo podpisu malovala křížek. Ukrajina, přesněji východní Halič, jejich domov, byla tenkrát ještě součástí Polska. Moje druhá babička už taky žila. Její maminka měla nejkrásnější hlas v okolí. Ale málokdo si jej stihl užít, protože žena zemřela bezprostředně po porodu. Vdovec, kdysi bohatý sedlák, zanechal dceru na schodech sirotčince. Sám zemřel hladem v roce 1933.

Jejich domov – Malorusko, Naddněperská Ukrajina, Velká Ukrajina, Ukrajinská sovětská socialistická republika byla de facto součástí Ruska. Ale je možné nazývat domovem zemi, která zabíjí? Nevím. Ocitla jsem se v břiše plejtváka obrovského. Spolknutá, pořád jsem ještě měla šanci vzkřísit svůj příběh. Svůj i jeho – Vjačeslava Lypynského. Životní příběh prostřednictvím toho jeho. Musela jsem jenom předstírat, že srdce nikdo nikomu neprobodnul a ono bije doteď. V mém hrdle.

1905 – Hanba

Přednášky se konaly v hlavním sále Kolegia Nova a trvaly několik dnů a v jarním programu světského Krakova byly velmi oblíbené. Posluchači byli rozmanití – od studentů a profesorů po lékaře a městské úředníky v doprovodu načančaných manželek. Za nejlepší přednášku získal přednášející peněžní odměnu a možnost vystoupit na každoroční historické konferenci ve Vilně, což se samo o sobě považovalo za velkou čest.

Lypynskij byl značně nervózní, točila se mu hlava, zamlžily oči, zalehly uši a odešel mu hlas. Když se před samotným vystoupením na tribunu málem otočil a chtěl utéct, univerzitní přítel Mykola Šemet jej chytil za vestu: „Představ si, že všichni ti lidé v sále jsou nazí. Úplně nazí. Poslední výzkumy britských lékařů dokázaly, že tato metoda pomáhá zbavit se strachu z publika. Publikum je nahé, takže není tak hrozné.“

Není známo, jestli Lypynskému pomohla slova jeho přítele nebo jestli zafungovaly rezervy vnitřní síly, ale přesunul se k tribuně, aby odtud pronesl: „Role šlechty v ukrajinsko-polské válce let 1648–1649...“

Posluchači spokojeně zamručeli. Ještě si neuvědomovali, co na ně čeká. Lypynskij pomalu začal: „Pro nás, lidi 20. století, kteří slepě věříme v tvůrčí všemohoucnost parlamentních projevů, pobožně skláníme hlavy před silou novinářských per, kteří se díváme na rozvoj společnosti prisma literárních nálad nebo stavíme budoucnost státu na růstu, řekněme, výroby mléčných produktů. Proto se nám může zdát nepochopitelná ta dobrovolná daň vlastní krve, kterou složil ukrajinský národ v 17. století jako oběť za svoji svobodu. Národně-osvobozené povstání let 1648–1649 překročilo svou intenzitou a rozsahem vše, co tehdejší Evropa viděla. Síla, kterou ze sebe dostal ukrajinský národ, později radikálně ovlivnila osudy dvou sousedních států, Rzeczypospolite a Ruského carství, znamenající

počátek konce Polska, a naopak počátek sílícího rozvoje a růstu Moskvy. Současní historikové, patřící svou ideologií Polsku nebo Moskvě, především zapomínají na objektivní soud ve svém hodnocení tohoto období,“ zde se Lypynskij na chvíli odmlčel, „ukrajinské historie.“

Posluchači zmateně utichli. Ještě nikdy předtím v těchto stěnách nezaznělo slovní spojení „ukrajinská historie“.

„O roli šlechty v kozáckém povstání už není pochyb,“ říkal z tribuny Lypynskij. „Vyhovští, Krechovečtí, Huljanyčtí, Iskryčtí, Fedkovyčové – to jsou pouze některá z jmen šlechtických povstalců. Mychajlo Kryčevskij, ještě donedávna věrný syn polské koruny, přešel na stranu Chmelnického a konvertoval k pravoslaví. Poté odmítl své katolické jméno Stanislav a stal se Mychajlem. To je výjimečný fakt té doby. Proto už se nedomníváme, že je možné hovořit o Chmelnického povstání jako o povstání chudých proti bohatým, jak to ráda dělá polská historiografie, aby znehodnotila a skryla jeho skutečnou podstatu. Role vládnoucí vrstvy změnila „povstání zespodu“ ze sociálního jevu na politický, z ruské rebelie na osvobozenecké hnutí za vytvoření nezávislého státu. V tom je jeho nejvyšší hodnota.“

[...]

Když Lypynskij skončil, sál ochromeně mlčel. Prsty přednášejícího se zarývaly do pomačkaných a horkým potem zmáčených listů papíru, celé tělo se chvělo.

V poslední řadě se zvedla mladá žena. Nastalo takové ticho, že Lypynskij mohl slyšet hrozivé šustění jejích sukní.

„Hanba!“ vykřikla žena a v tu samou chvíli se jejich pohledy potkaly.

Žena se dívala pyšně a zároveň pohrdavě.

Podobný pohled znal Lypynskij od své matky. „Hanba! Hanba!“ znovu a znovu vykřikovala žena, dokud se publikum nevzpamatovalo a nepřidalo se.

„Odvedte toho šaška!“

„Kdo mu dal právo vystupovat?!“

„Zrádce! Hanba!“

V sále se zvedl neuvěřitelný halas. Lypynskij spěšně opustil tribunu a sotva živý vyběhl na ulici. Venku byl liják, vzduch voněl něčím tajemným, sladkým, lákavým a dosud neznámým.

„Nezoufej,“ povzbuzoval Lypynského jeho univerzitní přítel, když se procházeli po błońských loukách, „Snad jsi nedoufal, že ti budou za takovou přednášku aplaudovat, co?“

„Udělal jsem, cos mi řekl, příteli,“ odpověděl zamyšlený a zardělý Lypynskij. „Představil jsem si ji nahou.“

[...]

Arogantní obličej pachatelky se mu znovu a znovu vynořoval z paměti. Byl hubený a ostrý, jako by malíř v tvůrčím záchvatu zapomněl zaoblit čáry. „Hanba, hanba!“ nepřetržitě vykřikovala žena. Babizna, jak jinak. Už ani na chvíli nedala Lypynskému pokoj. Zelenooká, světlé rovné vlasy, nemilosrdný hlas. Kazimira Szumińska, tak se jmenovala. Studentka zemědělské fakulty, o dva roky mladší. Proto se jejich cesty ještě nezkřížily, ačkoliv žen bylo na univerzitě tak málo, že nevšimnout si jedné z nich mohl jenom on. Teď se všechno změnilo. Kazimira se Lypynskému snila pořád a všude – univerzitní chodby byly plné Kazimiry, ulice Krakova byly plné Kazimiry, myšlenky byly plné Kazimiry. Kazimira byla všude.

Lypynskij nemohl už ani minutu posedět v knihovních archivech, protože tam nebyla žádná šance ji potkat. Nastudoval si její rozvrh a postával v blízkosti posluchárny, ze které mohla vyjít. A když vycházela, jako nějaká středověká polská královna v doprovodu lehkomyšlných nápadníků, Lypynskij ztuhl a s vděčností přijímal její zdrcující pohled jako milostivě hozenou kost. Poté ještě dlouho postával na jednom místě a neměl síl udělat ani krok, až do chvíle než ho univerzitní uklízeči požádali, aby poodešel stranou. Snad aby zametli jeho důstojnost rozbitou o dřevěnou podlahu.

[...]

Lypynskij zjistil, do kterého kostela chodí rodina Szumińských a začal jej také navštěvovat. Po skončení jedné z nedělních mší, když se lidé začali trousit ven, zastavil se nerozhodně u vchodu a očima hledal ji. Kazimira z masa a kostí se najednou objevila před ním, ale neprošla kolem jako vždycky, ale stoupla si naproti a šikovně mu zatarasila cestu k útěku. Past se uzavřela a Lypynskij neměl kam utéct. Kazimira zvolala: „Podívejte se na Poláka, který se stará více o Rusíny než o vlastní stát!“

Lypynskij nemusel poslouchat její slova. Věděl, čeho je schopná.

„Pročpak jste nyní přišel do katolického svatostánku, pane Lypynskij? Běžte se modlit k Bohovi pravoslavných chlopů.“

Její obličej, takový tvrdý a bezcitný, mu připadal jako nejmilejší na celém světě, drsný a ostrý jako nejjemnější a nejkrásnější ze všech tváří. Lypynskij na chvíli ztratil rovnováhu a zavrával. Chápal, že ještě jeden krok a zdolá

hranici, za kterou se veškerá láska mezi nimi stane nemožnou. Kazimira ten krok již udělala, teď to záleželo na Lypynském. Nebránil se a zašeptal: „Slečno Szumińska, vy jste zapomněla, že Bůh je pro všechny jeden.“

Kolem už se sešel dav zvědavců – chladnokrevného komparsu, který se měl stát svědkem očekávané popravy nešťastníka. „Ale kdepak, pane Lypynskyj! O jednom Bohu mluví ti, kteří nevěří v žádného! A o vlastnostech vaší víry jsme už slyšeli na jarní přednášce na univerzitě.“

„A co tak rouhavého jsem řekl? Že každý národ, a především ten ukrajinský, bude bojovat za právo na sebeurčení? Jak už to i nejednou udělal v minulosti. Copak jsem neřekl tohle?“

„Ukrajinský národ nemá žádnou minulost, protože žádný takový neexistuje. A vy, pane Lypynskyj, teď vědomě, nebo nevědomě nahráváte nepřátelům polského státu.“ Kazimira si odfrkla. Zdálo se, že se Lypynskyj nachází v podivném, skoro paralytickém, klidu. Ten se mu rozléval po těle a vyžadoval ukončení souboje a úplné uvolnění, dokonce i tehdy bude-li ho to stát nějakou část jeho organismu. To dělá lesní zvěř, když prchá z železné pasti – uhryže si chycenou tlapu.

„Slečna Szumińska nyní vědomě, nebo nevědomě nahrává těm krátkozrakým polským patriotům, kteří sní o velkém Polsku a ignorují snahy Ukrajinců či Rusínů, jak jim říkáte, stát se nezávislými. Až přijde čas, Ukrajinci půjdou proti Polákům a zaútočí nečekaně, protože takoví jako vy, milá slečno, neustále blábolí, že ukrajinský národ neexistuje. Takže kdo z nás je větší zrádce? Kdo z nás Polsku více škodí? Já svou pravdou, nebo vy svojí lží?“

Lypynskyj se narovnal. Už necítil, že by byl naživu. Mohli nechat poslat pro kněze, aby připravil zádušní. Jeden z nich, místní kněz, se opravdu objevil.

„Boží svatostánek není místo pro takové diskuze,“ řekl kněz a klidným gestem všechny vyprovodil ven. U východu se Lypynskyj a Kazimira dotkli jeden druhého rameny a jako opaření se rozešli každý jiným směrem. Za chvíli se Kazimira rozplynula v davu a poslední, co Lypynskyj viděl, byla její zvednutá brada ostrá jako u alpského špice. Ta mu slibovala nenávist, dokud bude svět světem, a dokonce ještě i poté. To byl konec. Lypynskyj si s úlevou povzdechnul a vydal se na opačnou stranu. Později se rozhodl navštívit krakovské prostitutky. Už příštího dne tak učinil se zlomyslností pro něj netypickou. V objetí cizinky s nádhernými řadry se Lypynskyj smířil se svou prohrou a víc už na Kazimiru nemyslel. Ona ale začala myslet na něj.